

- Horton, P., Hunt, C., *Sociology*, Mac. Graw-Hill International Editions, Singapore, 1984
- İçli, T., *Kriminoloji*, Martı Kitabevi, Ankara, 2004
- Menokan, E., *Sivas ve Kocaeli Çevrelerinde Kadın Suçlular Üzerine Etnometodolojik Bir Yaklaşım*, Yüksek Lisans, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996
- Pollock, O., *The Criminality of Women*, Philadelphia University of Pennsylvania Press, 2005
- Reis A., Forrington, D.P., "Advancing knowledge about co-offending: Results from a prospective longitudinal survey of London males" *Journal of Criminal Law and Criminology*, 82 p. 360-95, 1991
- Siegel, L. J., *Criminology* West Pub. Comp, St Paul, 1988
- Simon, R., *The Contemporary Women and Crime*, D.C: Government Printing Office, Washington, 1975
- Simon, R., *The Contemporary Women and Crime*, D.C: Government Printing Office, Washington, 1975
- Sirman, N., *Namus Adına Şiddet: Kuramsal ve Siyasal Yaklaşımlar*, ed. Shahrzad Mojab, Nahla Abdo, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006
- West, D.J and Forrington D. P., *Who Becomes Delinquent* London: Heinemann, 1973.

Anayasanın 24. Maddesinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi

Sinan Kadir ÇELİK*
Ali Orhan TEKİNSOY**

GİRİŞ

Kant'ın 1798 yılında yayımlanan *Fakülteler Arasındaki Çatışma* adlı çalışmasına bakarsak yüksek fakültelerle -ki bunlar tıp, hukuk ve teoloji fakülteleridir- alçak fakülte, yani felsefe fakültesi arasında bir dizi çatışma olduğunu görürüz. Ama asıl çatışmanın felsefe ve teoloji fakülteleri arasında gerçekleştiğini ve bu çatışmanın ne denli çetin bir çatışma olduğunu Kant da bize ayrıntılarıyla anlatır. Felsefenin Avrupa'daki tarihi ise bu çatışmanın zamanla daha sonra bölüm olacak felsefe fakülteleri lehine çözüldüğünü gösterir. Bu aslında sekülerleşme süreci içinde dinin konununun değişmeye başladığının göstergelerinden biridir; diğer bir deyişle onto-teolojik dünya algısının çözülmüsidir. Bu çözülmeye hukuk anlayışımızı da etkilemiş, modern hukuk ve devlet teorilerinde devletin her türlü din ve anlayışa eşit mesafede durması gerçeken seküler bir organizasyon olarak tanımlanmasına yol açmıştır.

Geldiğimiz bugünkü noktada, durumun görünümünü, Anayasamızın 24. maddesi ile düzenlenmiş olan zorunlu din eğitimi üzerinden değerlendireceğiz. Söz konusu maddenin hukuksal olarak temellendirilemeyeceğini savunmakla birlikte bu maddenin pratikte nasıl

işlediğini de yaptığımız sosyolojik araştırmayla göstermeye çalışacağız.

24. MADDE VE UYGULAMASI

Anayasamızın 24. maddesi, "din ve vicdan hürriyeti" başlığı altında ilk fıkrada bir biçimde serbestliği ortaya koyarken; Anayasa tekniğiyle bağdaşmayacak bir biçimde ayrıntılı düzenlenmiş üçüncü fıkrasında, "Din ve ahlak eğitimi ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır" ifadesine yer vermiştir.

12 Eylül darbesinin gerekçeleri arasında, Milli Selamet Partisi'nin Konuya Mitingi ile ayyuka çıkan dini hareketin çizgiyi aşmış bir hal alması da yer almaktaydı ki, Anayasa ile din dersinin zorunlu hale getirilmesi 12 Eylül rejiminin "devleti kurtarma" misyonunda bir "paradoks" gibi belirmektedir.

Oysa burada bir paradokstan değil, devletin ideolojik aygıtlarından ve modern devletin ulus yaratma sürecinden söz etmek gerekir. Bu bildirinin konusuyla sınırlı olarak diyebiliriz ki, Anayasamızın 24. maddesi düzenlemesi ile din ve din eğitimi, toplumu düzenlemede işlevsel

* Orta Doğu Üniversitesi Felsefe Bölümü Araştırma Görevlisi

** Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Bilim Dalı Öğretim Görevlisi

bir araç olarak devlet kontrolüne tâbi kılınmıştır.

Bu durumu, Milli Güvenlik Konseyi (MGK) toplantı tutanaklarından açıkça anlayabilmekteyiz: “*Bizim maksadımız, bu din kültürü ve öğrenimini bu tarzda vermektir. Yoksa asla kimseyi dinin bütün gereklerine doğru zorlamak değil; din kültürü almasını sağlamaktır. Çünkü ülkelerde toplumun birleştirici unsuru olarak din mevcut olduğuna göre, bunu herkesin bilmesi kadar çok tabii bir sey yoktur. Özellikle Türk toplumu büyük bir ekseriyetle İslam dinine girdiğine göre, o halde bu imkanı kendilerine sağlamak ve bilgilerini başka yerlerden alacakları yerde, devletin kontrolü altında almalarını sağlamak, çok daha uygun olacaktır.*”¹

MGK ve Devlet Başkanı Kenan Evren, 1982 Anayasasını tanıtm konuşmalarında, vatandaşların bir Anayasadan beklentilerinin neler olabileceğinden bahsederken vatandaşlar adına bir takım sorular yöneltilir: “... aynı ve tek olan Allah’a inanmış Müslümanlar olarak, mezheplerimiz her ne olursa olsun tam bir İslam kardeşliği içinde yaşayabilecek miyiz? Dinimiz, diyanetimiz, ibadet ve ayinlerimizi yerine getirebilecek miyiz?” ya da “*Binlerce yıllık milletimizin bütünlüğü korunacak mı? Bin yıllık vatanımızın bütünlüğü korunacak mı?*”²

Bu konuşmada, 1982 Anayasası kurucu iktidarının, dinin devlet yönünden önemi konusundaki yaklaşımı açıkça görülmektedir. Ancak ürkütücü olan, dinsizlerin ve İslam dininden olmayanların yok sayılarak, “millet” ve “vatan” kavramlarının “İslam kardeşliği” teme-

linde değerlendiriliyor olması; bir başka anlatımla, modern devletin beşerî meşruiyet kaynağı olan “ulus”un, İslam dinini benimsemiş olanlardan oluştuğu işaret edilerek, beşerî meşruiyetin dinsel/tanrısal meşruiyet ile desteklenmesi ya da onu da kapsar biçimde tanımlanmış olmasıdır.

Bu düşünce yargı kararlarına da yansımıştır. Örneğin, 1982 Anayasasının yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra verilen bir İdare Mahkemesi kararında³ din dersi zorunluluğu, “devletin din kültürü ve ahlak bilgisi derslerini denetim ve gözetim altına almakla, Türkiye Cumhuriyetinin temel ilkelerine uygun vatandaşlar yetiştirmeyi amaçladığı” biçiminde değerlendirilmiştir.

Meşruiyet ikamesi konusuna devam edecek olursak, Devletin beşerî meşruiyetini desteklemek adına “ulus”u belli bir din temeline oturtması ya da o merkezde tanımlaması, modern devletin yaralanması anlamına gelmektedir.

Girişilen bu meşruiyet ikamesi, aklımıza son günlerin sıkça tartışılan konusu “ihmlî İslam”ı getirmektedir. Din ile modernitenin zoraki birlikteliği ‘olarak değerlendirilebilecek olan “ihmlî İslam,” anlaşılmalıdır ki son günlerde ortaya çıkmış bir icat olmayıp, 1982 Anayasasının ruhuna ve lafzuna işlenmiş bir projedir. Anayasakoyucunun temennisi ve tahayyülüdür.

Öte yandan aynı Anayasakoyucu, “*Türk Milletinin dinini*” belirlemiş olmakla yetinmeyerek, dinin nasıl ve ne kadar, kim tarafından öğretilmesi gerektiği konusundaki görüşünü de yine Anayasayı tanıtm konuşmalarında dile getir-

miştir: “...*Türk çocukları, Türk Milletinin dini hakkında, kendi ailelerinin ana babaları, bizzat kendilerinin dinleri hakkında hiçbir bilgi sahibi olamıyorlardı. Bu dini bilgileri, evde her aile evladına veremez. Esasen öğretmeye kalkarsa bu da yerinde olmaz. Çünkü yanlış öğretebilir, eksik öğretebilir veya sadece kendi görüşüne göre öğretebilir.*”⁴

Bu yaklaşım, gerek AİHM ve gerekse Danıştay’ın yakın zamanlı kararlarında eleştirilmiş, eğitim sisteminde, din dersleriyle ilgili tarafsızlık ve çoğulculuk koşullarının yerinc getirilmemesi ve ebeveynlerin inançlarına saygı gösterilmesini sağlayacak uygun bir yöntem sunulmaması nedenleriyle, sistemin yetersiz olmasından ötürü Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ihlal edildiği belirtilmiştir.⁵

DİN VE AHLÂK DERSLERİNİN BİRARADALIĞI

Anayasanın 24. maddesi, her ne kadar “*din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır*” biçiminde düzenlemeye gitmiş olsa da, “*din kültürü*” dersi ile “*ahlâk öğretimi*” dersinin bir arada ve tek ders olarak okutulması yönünde zorlayıcı değildir.

Anayasakoyucunun niyetinin din ve ahlâk eğitiminin hem zorunlu olması hem de aynı ders müfredatına dâhil olması yönünde olduğunu biliyoruz. Ancak 24. maddenin yazılış biçimi ve getirdiği düzenleme, yalnızca din kültürü ve ahlâk öğretiminin zorunlu tutulacağı

yönünde olup ikisinin aynı dersin konusu yapılacağı anlamı taşımamaktadır.

Anayasa, devleti kurup temel organlarını ve işleyişini düzenleyen metin olmaktan çok, yönetilenlerin Devlet iktidarı karşısındaki durumunu ve Devletin yönetilenler karşısındaki duruşunu belirleyen, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan metin olması yönüyle önem taşır ve bu nedenle değerlidir.

Bu durumda, Anayasa metni yorumlanırken, Anayasakoyucunun Anayasa metnine işlenmemiş saikinın göz önünde tutularak, yönetilenlerin hak ve özgürlüklerini geriletici biçimde değerlendirmelere gidilmesi hukuka aykırıdır.

Bu iki dersin birlikte verilmesi düşüncesi, daha önce andığımız MGK toplantı tutanaklarına şu şekilde girmiştir: “*Bunun içinde hem ahlak eğitimi de var. Zaten ahlak dersi vardı, mecburi idi, bugün liselerimizde ahlak dersi mecburidir. O halde hem ‘din kültürü’ hem ‘ahlak eğitimi’, bu ikisi beraberdir. Bu, sırf ‘din kültürü’ değil; ‘din kültürü’ ve ‘ahlak öğretimi’, ikisi beraberdir. İkiisi karışık olarak verilecektir.*”

İdare, tıpkı Anayasakoyucunun saikiyle Anayasadan kaynaklanmayan bir biçimde “*din kültürü*” ile “*ahlâk bilgisi*” derslerini aynı ve tek bir ders olarak müfredata dâhil etmiş ve zorunlu dersler arasında saymıştır.

Din dersi ile ahlâk dersinin birlikte verilerek, dinli olmak ile ahlâklı olmak arasında bir koşutluk kurulmakta; hatta “*ahlâklı olmak ya da ahlâkı bilmek*”, “*dinli olmak ya da dini bilmek*” önkoşuluna bağlanmış gibi bir sanrı yaratılmaktadır. Oysa, “[a]hlak kurallarının,

(1) Betül UNCULAR, *İşte MGK Tutanakları, Cumhuriyet, 27.6.1987, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=406>*

(2) Ferruh DİNÇKAL, “Yorumsuz 12 Eylül Belgeleri”, *Kültürel Yapılanma Grubu, <http://www.cig.org.au/e-kitap/kitaplik/evren-80-12eyul.pdf>, 1 Mart 2007, s. 51.*

(3) Dan. 8. D., E.1986/518, K.1987/54, 10/02/1987.

(4) Yasin CEYLAN, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=241994>

(5) DİNÇKAL, s. 73.

(6) Dan. 8. D., E.2006/4107, K.2007/7481, 28/12/2007 Dan. 8. D., E.2007/679, K.2008/1461, 29/02/2008

asıl kaynağı ilahi vahiy değil, insan aklının kendisidir. O zaman, ahlak konusunu ve ahlaksal eylemin gerekliliğini herhangi bir dinin bir gereği veya parçası gibi sunmak yöntem olarak yanlışir.”

Bu derslerin birlikte okutulmasıyla, temyiz gücü (ayrıt etme yeteneği) henüz yeterince gelişmemiş, her türlü zihinsel etkilemeye açık ilköğretim ve ortaöğretim öğrencileri, ahlâkın beşerî değil dinsel olduğu ve ancak dinli ya da dindar olunmakla ahlâklı olunacağı yönünde bir inançla donatılmaktadır.

Anayasakoyucunun öngördüğü bu model, elbette Devletin temenni ettiği “makbul birey / makbul vatandaş”a ulaşma modelidir.

DERSİN İÇERİĞİ VE MUAFİYET SORUNU

24. madde, -yukarıdaki değerlendirilmemiz gözönünde tutulmak koşullu- din kültürü ve ahlâk öğretimini zorunlu kıyor olmakla birlikte, hangi dinin eğitiminin verileceğini belirtmemektedir. Zaten Anayasanın kurduğu ve düzenlediği Devletin bir dini bulunmamaktadır ve bu nedenle de Anayasanın burada herhangi bir dinin adını zikretmesi olanaklı değildir.

Öte yandan Anayasa, din öğretiminden değil din kültürü öğretiminden söz etmektedir. Bu dersi herhangi bir dinin itikat ya da ibadetinin öğretilmesi biçiminde anlamak ve değerlendirmek olanaklı değildir.

İdarenin, Anayasada geçen “din kültürü eğitimi”ni, İslam dininin itikat ve ibadetiyle birlikte öğretilmesi biçiminde değerlendirdiğini ve ders müfredatını da buna uygun olarak düzenlediğini bili-

yoruz. Bu uygulama, Anayasa düzenlemesine aykırıdır.

Öte yandan İdarenin, İslam dininden olmayanların “din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi”nden muaf tutulmasına ilişkin uygulaması bulunduğunu da biliyoruz ki bu uygulama da Anayasaya aykırıdır. Şöyle ki, Anayasanın 24. maddesi, din kültürü ve ahlâk öğretimi zorunluluğunu yalnızca Müslüman öğrenciler için değil, tüm ilköğretim ve ortaöğretim öğrencileri için getirmiştir. Bu durumda, İslam dininden olmayanların bu zorunluluktan ayırık tutulmaları, Anayasanın 10. maddesinde düzenlenen “eşitlik ilkesi”ne aykırılık oluşturmaktadır.

Bu uygulama aynı zamanda, zorunluluğu getiren 24. maddenin 3. fıkrasına da aykırılık oluşturmaktadır. Bu fıkra uyarınca, [k]ımsa... dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Ancak İdare, din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinden muaf tutulmak isteyen öğrencinin İslam dininden olmadığını açıklamasını zorunlu tutmaktadır.

ZORUNLUK KARŞISINDA YÖNETİLENLERİN TUTUMU

Zorunlu din dersi uygulaması nedeniyle çıkartılan yargısal uyuşmazlıkların, esasen “bir din dersi zorunluluğunun olmaması gerekliliği” üzerinden gelişmediği, hemen tümünün uygulamadaki dersin içeriği ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu nedenle de yargı yerleri, yalnızca yürürlükteki dersin içeriği ile inceleme yapmaktadır. Bunda, kuşkusuz, yargı yerlerinin ancak dava formuna sokularak önlerine getirilmiş uyuşmazlıkları görmekle yetkili olup kendiliğinden bir çekişme yaratamaması ve din dersi zorunluluğunun Anayasadan

kaynaklanıyor olması dışında; din dersinin zorunluluğu konusunda yönetilenlerin de yeterince “şikâyetçi” olmaması etkilidir.

Bu nedenle de, yönetilenlerin konuya yaklaşımını görmek ve değerlendirmek amacıyla bir anket çalışmasına giriştik.

Biraz sonra açıklayacağımız sonuçlara ulaşmamızı sağlayan çalışmanın teknik ayrıntıları, şu şekilde özetlenebilir. Anketimiz Bolu İzzet Baysal Üniversitesi’nden 84, Pamukkale Üniversitesi’nden 150, Muğla Üniversitesi’nden 76 ve ODTÜ’den 90 öğrenci olmak üzere toplam 400 öğrenci katılmıştır. Anketler sınıf ya da amfilerde dağıtılmış, ankete katılmak isteyenlerin isimlerini ankete kesinlikle yazmalarını, bunun din ve vicdan özgürlüğü ilkesine aykırı bir durum oluşturacağı anketin başında yazılı olarak katılımcılara bildirilmiş; ancak anket uygulamasının gerçek olduğunu belirlemesi amacıyla, katılan öğrencilerin imzaladığı listeler düzenlenmiş ve anket evrakıyla birlikte saklanmıştır. Örneklem birimi olarak söz konusu üniversitedeki fakülteler seçilmiş, anket verileri SPSS istatistik analiz programının 16. versiyonu kullanılarak değerlendirilmiştir. Ankete katılanların yaş ortalamaları 21.92’dir.

Bu anketin sonuçlarının “toplumun tümü”nü yansıtmadığını da baştan belirtelim. Örneğin aile yapısına ilişkin veri, toplumun genelini değil, en azından bir çocuğunu yukarıda andığımız üniversitelerin birinde okutan bir kesimi göstermektedir. Bu kesim ise ortalama aylık geliri 1000 TL civarında olan, 40-55 yaş civarında olan bir kesimdir. Diğer yandan hem olanaklarımızın kısıtlılığı hem de zaman sınırı nedeniyle seçilen üniversitelerin Türkiye genelini tam olarak yansıtmadığı da söyleyebiliriz.

Bu çalışmada elde ettiğimiz verileri, çeşitli istatistikî yöntemler kullanılarak Türkiye geneline yönelik bir sonucu olacak şekilde değerlendirmek de olanaklıydı. Ne var ki bu tartışmalı bir yöntemdir; bilimsel görünümü istatistikî yalanlar söylemeye de izin verir. Bu nedenle en güvenilir yoldan, “istatistikî oyunlar” a girmeden, bildiğimiz basit aritmetikle “ham veri”den yola çıkmayı, “ham veri”yi olabildiğince yorumsuz bir şekilde serimlemeyi tercih ettik. Yine de bu haliyle bile bu çalışmanın toplumsal gerçekliğimizin kısmi bir bölümü hakkında oldukça önemli bir bilgi verdiğini söyleyebiliriz. Şimdi bu çalışmanın içeriğine ve sonuçlarına bakmaya başlayalım. Öncelikle aile yapısından başlayalım.

Anketimizde yer alan “Ailenizden din ve/veya ibadete dair bir eğitim aldınız mı?” sorusuna katılımcıların %74,8’i ailesinden en azından genel bir din eğitimi aldığını ifade ediyor. Ailesinden din veya ibadete dair bir eğitim almadığını beyan edenlerin oranı ise %25,2. Ancak ailesinden din veya ibadete dair eğitim almayanların %44,3’ü din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin kendilerine olumlu bir katkısı olmadığını, yine bu kesimin %62,9’u da bu dersler yerine felsefe ya da kültür ve düşünce tarihi gibi bir ders almayı tercih edeceklerini beyan ediyorlar. Bu durumda kaba bir hesapla ailesinden genel bir din veya ibadet eğitimi almayıp ortaöğretimdeki din kültürü ve ahlak bilgisi dersini faydalı bularak almak isteyenlerin oranı %12 civarında. Şimdi bu veriyi anketimizdeki bir başka soruya verilen yanıtlarla birlikte değerlendirelim. “Ailenizi ve/veya babanızı genel olarak nasıl değerlendirirsiniz?” sorusuna verilen yanıtların dağılımı şu şekilde: Katılımcıların %30,92’u ailesinde beş vakit namaz kıldığını, %28,6’sı arada

(7) Yasin CEYLAN, <http://www.mcu.edu.tr/~yccylan/works/fhk-dn-oku.htm>

bir namaz kılındığını, %9,1'i yalnızca Cuma, %16,2'si yalnızca Bayram namazlarına gidildiğini ifade ediyor. %15,2'lik bir kesimse bu soruya "hiçbiri" şıkkını işaretleyerek yanıt vermiş. Bu durumda aile yapısıyla çocuğun dine yaklaşımı arasında oldukça bariz bir koşulluk var. Demek ki Türkiye'deki artık tipik olduğunu söyleyeceğimiz aile yapısına uygun olarak, ebeveynler dini inançları her ne ise onu çocuklarına öğretiyorlar. Bu durumda %12'lik bir kesimi, yani ailesinden din veya ibadete dair bir eğitim almadığı halde ortaöğrenim müfredatındaki söz konusu dersi faydalı bulanları mutlu etmek için %88'lik bir kesime gereksiz yere din eğitimi verilmiyor mu? Zira açıkça görüldüğü üzere ebeveynler sorumluklarını yerine getirip çocuklarına dini inançları doğrultusunda genel bir eğitim veriyorlar. Bu durumda, ortaöğrenim boyunca seçmeli olarak düzenlense bile müfredat gereği toplam beşyüz küsur saat din eğitimi vermenin akla yatkın bir politika olduğunu söylemek epey zor olsa gerek.

Şimdi "din kültürü ve ahlak bilgisi" -ki bu ifadenin kendisinin zaten sorunlu olduğunu tartışmıştık- dersinin pratikte nasıl işlendiğine bakalım. "Bu derslerde size sure ezberletildi mi?" soruna verilen yanıtlara baktığımızda katılımcıların %93,3'ü bu dersler kapsamında sure ezberletildiğini beyan ettiklerini görüyoruz. Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi kapsamında namaz kıldığını söyleyenlerin oranı %27,6; bu derslerde kız öğrencilere türbanın farz olduğunun telkin edildiğine tanık olanların oranı ise %31,6. Kaldı ki bu oranların gerçekte daha fazla olma ihtimali oldukça yüksek; hem anketin örneklem sınırından dolayı hem de, örneğin, anketteki "Bu derslerde İslam dini dışındaki dinlerden olumlu anlamda söz edildi mi?" sorusuna "evet, her zaman" yanıtını verenler n

-ki bunlar katılımcıların %10'una tekabül ediyor- %90'ı bu dersleri almanın kendilerine olumlu bir katkı sağladığını söylerken yalnızca %10'u bu ders yerine felsefe ya da kültür ve düşünce tarihi gibi bir dersi tercih edebileceğini söylüyor. Bu ve benzeri bulguları bir araya getirdiğimizde, sonuçta din hassas bir konu olduğundan, dini duygu ve pratiklere yakın olan bir kesimin -ankete katılanların kaba bir hesaplama %15'i- reaksiyoner bir tepki vererek bu dersin pratikteki işlenişine dair yanıltıcı yanıtlar verme eğilimi içinde olduklarını da açıkça görülebiliyoruz.

Demek ki söz konusu derste din kültürü ya da ahlak bilgisinin öğretilmediğini değil, bu derslerde belirli bir dinin, belirli bir yorumunun belirli bir ibadet biçiminin aşılandığını, öğretilmediğini söylemek çok daha doğru olacaktır. Vatandaşına sure ezberletmek, namaz kılmayı öğretmek ya da türbanın farz olduğunu telkin etmenin ise bugün benimsediğimiz devlet ve hukuk anlayışıyla bağdaştırılabilir pratikler olmadığını söyleyememize ise sanırım gerek yoktur.

Son olarak öğrencilerin bu dersi nasıl değerlendiklerine, bu derse ilişkin düşüncelerine bakalım. "Bu derslerin zorunlu dersler olması gerektiğini düşünüyor musunuz?" sorusuna "bu dersler seçmeli olsaydı bile yine alırdım" şeklinde yanıt verenlerin oranı %54,4; "bu dersler seçmeli olsaydı, bu derslere devam etmemeyi tercih ederdim" diyenler %25,8. %19,1'lik bir kesimse dersin zorunlu ya da seçmeli olmasıyla ilgilenmiyor. Katılımcılara "bu dersleri almanın size olumlu bir katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna yöneltiltiğimizde aldığımız yanıtlarsa şöyle: Katılımcıların %71,4'ü bu dersin alınmasının kendilerine olumlu bir katkısı olduğunu düşünürken %22,7'si bu dersin kendilerine herhangi bir katkısı olmadığını

görüştünde. "Bu dersler yerine 'felsefe' ya da 'kültür ve düşünce tarihi' gibi bir dersi almayı tercih eder miydiniz?" sorusuna verilen yanıtlara baktığımızda tablo daha da netleşiyor. Bu soruya katılımcıların %37,2'si "evet," %35,2'si "hayır" şeklinde yanıt verirken %27,6'sı diğer şıkkını işaretleyip, bu iki dersin birbirine alternatif olmadığı, bu iki dersi de almak istediklerini ifade ediyorlar. Demek ki buradan da açıkça görüleceği gibi kaba bir hesaplama katılımcıların en az %70'i din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin faydalı bir ders olduğu, müfredatta yer alması gerektiği görüşünde birleştiklerini söyleyebiliriz.

SONUÇ

Şimdi bu tabloya bakarak ne diyebiliriz? Moda tabirle "demokrasî"ye ya da daha doğrusu siyasete ilişkin anlayışımızı "durum/olgu bilgisi"yle sınırlandırsak, "din kültürü ve ahlak bilgisi" dersinin çoğunlukça talep edilen bir ders olduğu, dolayısıyla kaldırılmaması gerektiği, yine çoğunluğun taleplerine uygun olarak bu dersle birlikte felsefe dersinin de verilmesinin makul olduğu sonucuna, istersek rahatlıkla ulaşabiliriz. Ne var ki etik ya da siyasete ilişkin bir yaklaşımın durum bilgisiyle, olayların toplanarak olgu olarak tasnif edilmesiyle sınırlı olması beklenemez. Bu türden bir yaklaşım her zaman, ilkelerle değil, olumsuz anlamıyla reel siyasetle uğraşanların retoriğe ilişkin stratejilerinin bir parçası olmuştur. Zira söz konusu durum ya da olgu, o durum ya da olguyu ortaya çıkaran süreçten bağımsızlaştırılmaz.

Bildirimizin başında açıkça gösterdiğimiz gibi "din kültürü ve ahlak bilgisi" dersi, talep üzerine müfredata konulan bir ders değildir. Bu durumda antidemokratik bir uygulamanın demokratik

bir sonuca yol açtığını, 1982 Anayasasını yapan kurucu iktidarın ileri görüşlü bir Anayasakoyucu olduğunu söylemek zorunda kalırız. Açık ki şu an görmüş olduğumuz bu talep, oluşturulmuş bir taleptir, zaten olan değil.

Ya da diyebiliriz ki, Anayasakoyucu, temenni ve tahayyül ettiği "makkûl vatandaş"ı yaratmakta başarıya ulaşmıştır.

Bu talebin nasıl oluşturulduğuna ilişkin "Yeşil Kuşak Projesi" konusunda yazılanlara ya da Frankfurt Okulu'nun kitle manipilasyonu üzerine ileri sürdüğü tezlere bakılabilir ve ülkemizde de uygulanan bu projenin öngördüğü yeni kuşağı yaratarak başarıyla sonuçlandığı öne sürülebilir. Burada, "kuşak" sözcüğünün mecazlı olarak değişik anlamlara bürünmesi de yüzümüzde çaresiz bir gülümseme yaratmakta.

Sonuçta otuz yıl öncesine göre İslami duygu ve pratiklere çok daha yakın bir gençlik varsa önümüzde eğer, bunun bir rastlantı ya da olayların kendi halinde akışının doğal bir sonucu olduğunu söylememiz epey zor olsa gerek. Olay ya da durum alanında -sosyolojik- araştırmamızın son derece açık bir şekilde gösterdiği gibi bugün okullarda belli bir dinin yalnızca belli bir mezhebinin itikat ve ibadeti uygulamalı ve zorunlu olarak öğretiliyorsa, bunu "toplumdan gelen bir talebin gereğinin yerine getirilmesi" olarak görmek, en hafifinden, andığımız Anayasakoyucunun çabalarını azımsamak olacaktır.